

Розділ ІХ

НЕКРОПОЛІСТИЧНІ ПАМ'ЯТКИ

УДК 72.031(477.51)

С.Ю. ЗОЗУЛЯ

Некрополь Благовіщенського монастиря в Ніжині

У дослідженні вперше розглядається некрополь Благовіщенського монастиря в Ніжині як об'єкт пам'яткознавчого дослідження. Визначено джерельну базу й історіографію проблеми. Окреслено зміст, структуру, динаміку та особливості формування пам'ятки. Укладено алфавітний некрополь-довідник поховань вказаного тематико-географічного некрополя.

Ключові слова: поховання, цвинтар, історичне кладовище, некрополь, некрополістична пам'ятка, історіографія, Благовіщенський монастир, Ніжин.

Поява у Ніжині Благовіщенського монастиря пов'язана з іменем митрополита Муромського та Рязанського, місцезблостителя російського патріаршого престолу Стефана Яворського, за ініціативою й на кошти якого (а також за фінансової допомоги гетьмана Івана Мазепи – звісно до 1709 р.) в 1702–1716 роках будувався центральний храм майбутнього монастиря (Благовіщенський собор)*. Із освяченням останнього в 1716 р. починається історія діючого однойменного чоловічого монастиря в Ніжині [1]. Надалі монастир переживав періоди підйому та сповільнення свого розвитку, набував або втрачав церковної ваги, отримувал й утрачав маєтки; жив у відносному матеріальному статкові, відчував помітні фінансові проблеми, – так, наприклад, чи не найвищого розквіту він набув у першій половині ХІХ ст. за керування монастирем настоятелем Віктором Черняєвим [2], а в радянський час обитель узагалі або стояла пустою, або викорис-

* Мотивація вибору місця для побудови храму на користь Ніжина не випадкова – крім того, що це було на початку ХVІІІ ст. найбільш розвинуте місто Підгетьманської України, Стефан Яворський походив із духовної родини, що проживала неподалік Ніжина, до того ж його рідний брат Павло Яворський був протополом Миколаївського собору – центрального храму Ніжина.

товувалася під господарські потреби місцевого харчокомбінату. Проте, наразі, нас цікавить не історія монастиря загалом, а історія його некрополю.

Упродовж майже трьохсотрічної історії існування Благовіщенського чоловічого монастиря в Ніжині, інколи іменованого також «Богородичним Назаретом» (або «Назаретом Пресвятої Богородиці»), досі спеціально питанням формування монастирського некрополю – ні стосовно його локалізації та динаміки розвитку, ні щодо кількісного й біографічного аспектів – ніхто не займався. Проте, є безпосередні свідчення, що почав він формуватися практично відразу після залюднення новоствореної обителі чернечою брацією в першій третині XVIII ст.

У найбільш ранніх історіографічних джерелах – топографічних описах середини – кінця XVIII ст. (опис Ніжина за «Румянцевським» переписом (1766–1768), «Топографічний опис Чернігова, Ніжина та Сосниці» (1783), «Опис Ніжина» початку 1880-х років, «Опис Чернігівського намісництва» О. Шафонського (1786) й інших), звісно, інформація про монастир присутня – свідчення про місце його розташування, про номенклатуру монастирської нерухомості, про маєтності тощо. Проте, жодним словом не згадуються ані існування монастирського кладовища, ані церковних цвинтарів, ані окремі поховання [3].

Уперше згадуються поховання на території монастиря в невеликій за обсягом праці Івана Чернова «Краткая история построения Нежинского Благовещенского монастыря, называемого Богородичным Назаретом» (М., 1815), де відтворюється загальна історія існування монастиря від часу його заснування до середини 1814 р. крізь призму основних діянь двадцяти перших настоятелів обителі [4]. Останнім на момент написання архимандритом був Віктор Черняєв, грек за походженням («из Миссийцев»), успіхам у розбудові монастиря котрого Іван Чернов приділяє – після особи Стефана Яворського – чи не найбільшу увагу, але, на відміну від останнього, про свого сучасника автор пише більш живо, помітно деталізуючи діяльність настоятеля ніжинського монастиря – що явно свідчить про непогану обізнаність у монастирських справах, можливо – про особисте знайомство з ним*. На таку думку наводить і факт уміщення І. Черновим у своїй книзі списку гра-

* Що стосується особи самого Івана Чернова, то допоки щось конкретно сказати важко. Проте, в тексті його книги зустрічаються діалектні слова місцевої говірки. Відтак, цілком можливо він походив із Ніжина чи округи. Те, що його книга була надрукована в Москві – може свідчити, крім іншого, що він міг бути купцем, котрий мав торгові справи і в Першопрестольній. З іншого боку, те, що І. Чернов знав про М.М. Бантиша-Каменського, вказуючи, що один із архимандритів ніжинського монастиря – Володимир Каменецький (1742–1749) – був його рідним дядьком, може свідчити про те, що І. Чернов міг бути якимось пов'язаним із архівною справою, а відтак – із самими відомим українським істориком й архівістом, уродженцем Ніжина.

На передньому плані – міський квартал Ніжина, який займає Благовіщенський монастир. Між собором і корпусом келій праворуч від нього гарно видно галявину, де розміщувалося монастирське кладовище. Фото початку 1980-х років

дритів монастиря, де частина з них закінчила свій земний шлях. Зокрема вказані всі настоятелі, котрі померли й поховані в Ніжині чи останки котрих були перевезені для поховання в Ніжин [6]. Він пише про поховання чотирьох із шести установлених зараз поховань безпосередньо в Благовіщенському соборі, для кількох із них указуючи практично точне місце; згадує про поховання одного з архимандритів на території «ветхого монастиря» – чоловічого Ветхоріздвяного Георгіївського (Красноостровського) монастиря, що знаходився на західній околиці сучасного Ніжина. Проте, найбільш цінним – окрім самого факту, що праця І. Чернова є першим історіографічним джерелом до вивчення некрополю цього монастиря (і монастиря загалом) – є свідчення про перше поховання, датоване 1721 р. (святителя Михайла Грецького безпосередньо на території собору), а також згадка про започаткування в 1720 р. ведення монастирського поменника (синодика) «ради всегдашнього поминования о упокоении душ усопших: Царской фамилии, Святейшого Синода; духовних и мирських добротных подателей» [7], що окреслює певні перспективи подальшого дослідження з поля біографічної некрополістики.

Надалі до останньої чверті XIX ст. історіографічна література не містить жодної інформації ні про Благовіщенський монастир у Ніжині (й монастир у Ветхому як його частини), ні про його некрополь.

У 1873 р. з'явився з друку «Історико-статистичний опис Чернігівської Єпархії», написаний митрополитом Філаретом (Гумілевським) [8], де з-поміж

** Щоправда, з іншого боку – списки документів міг надати І. Чернову або сам В. Черняев, або за вказівкою останнього їх виготовив хтось із ченців.

мот С. Яворського (1717), митрополита Київського Іоасафа Кроковського (1716) та царя Петра I (1718) Благовіщенському монастиреві в Ніжині [5], а також кількох інших документів, які – вочевидь – зберігалися в монастирській бібліотеці (або безпосередньо в архимандритата) й автор мав до них певний доступ**.

Безпосередньо в книзі І. Чернов згадує, перераховуючи в хронологічній послідовності архимандритів монастиря,

опису храмів і монастирів єпархії є опис і Благовіщенського монастиря в Ніжині. Опис містить інформацію про розташування обителі, її культових і господарських споруд, коротко подається історія виникнення й побудови останніх; уміщений короткий

екскурсу історії монастиря. Місце, де розміщувалося кладовище Благовіщенського монастиря. Фото автора, 2010 р.

– і Благовіщенського, і Ветхоріздвяного Георгіївського, – з переліком їх настоятелів. Очевидно, Філарет Гумілевський багато чого взяв із праці І. Чернова, зокрема, майже ідентична інформація про настоятелів обох монастирів, повторюються основні положення з короткого екскурсу з історії обителі (до 1814 р. в обох випадках, звісно). Проте, митрополит Філарет указує джерела, які використовував (у І. Чернова цього немає) – здебільшого актовий матеріал із консисторського архіву в Чернігові; також користувався він документами, що зберігалися безпосередньо в Ніжинському Благовіщенському монастирі*; є посилання на сучасну йому чернігівську губернську періодику тощо. Відтак, фактологічний матеріал тут значно ширший; хронологічно доведений до сучасного авторові часу.

Більш точною і повнішою є й інформація в описі Філарета Гумілевського про монастирські поховання. Є згадки про померлих у Ніжині й похованих на території одно з двох монастирів кількох настоятелів, що керували обителлю після 1814 р. Уточнене місце поховання кількох із поховань усередині Благовіщенського собору [9]. Проте, ні окремі поховання, ні масиви поховань на території обох монастирів у описі Філарета Гумілевського спеціальним предметом розгляду не є.

Натомість, у творах законовчителя Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька та гімназії при інституті, кандидата богослов'я, протоієрея А.Ф. Хойнацького, котрі стосуються Ніжинського Благовіщенського монастиря, некрополь обителі набуває дещо чіткіших рис. За 10 років після появи історико-топографічного опису Філарета Гумілевського з'явилася окремо видана невелика розвідка А.Ф. Хойнацького про найбільш відому особу, поховану на той час не тільки в Благовіщенському монастирі, але й у Ніжині – святителя Михайла Грецького [10]; а вже на початку ХХ ст. – нарис історії монастиря цього ж автора [11].

* Навіть подає перелік рукописів і книг із монастирської бібліотеки станом на початок 1870-х років, які на його думку були «достойны внимания».

У розвідці «Святитель Михаил Греческий...» А.Ф. Хойнацький подає побіжно опис життя цього церковного діяча, обставини його появи в Ніжині, але більш детально розповідає про його поховання: точно локалізуючи місце поховання, розмірковує чому саме в цьому ніжинському храмі, а не в грецькій церкві – позаяк, небіжчик був греком – було поховано Михаїла Грецького [12]. Окремо А.Ф. Хойнацький описує ексгумацію («віднайдення мощів») останків святителя в час керування монастирем архімандритом В. Черняєвим, а також свідчить про розголос, який отримала ця подія, та про паломницький рух, нею спричинений; вказує час повторного поховання (закупиття склепу) [13]. Окремо зазначаємо, що автор згадує використаний ним документ із монастирського архіву («указы и дела») – запит чернігівського архієпископа Павла від 1858 р. про стан монастиря, де згідно п. 8 «Кто из знатных погребен в монастыре?» були перераховані елітні поховання в хронологічній послідовності [14]**.

У наступній роботі А.Ф. Хойнацький подає найбільш повну на той час історію Ніжинського Благовіщенського чоловічого монастиря; крім того він подає стислий історіографічний огляд досліджень з історії цієї ніжинської обителі. Зокрема, крім уже згаданої розвідки І. Чернова (якого він називає «образованным господином», що перебував у Ніжині під час перебування в Москві французів – тобто в час окупації її військами Наполеона I в 1812 р.), автор «Нарису історії Ніжинського Благовіщенського монастиря» згадує про сучасні йому брошури ніжинського священика П. Огієвського та професора Чернігівської духовної семінарії Л. Білоусовича, який, вочевидь, використав матеріали з попередньої праці – хоча б судячи з того, що він її редагував і доповнював [15]. Згадує А.Ф. Хойнацький також про брошуру «Нежинский Благовещенский монастыр, именуемый Назарет Пресвяте Богородицы» (1843) авторства інспектора Юридичного ліцею в Ніжині, колишнього викладача Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька І.Г. Кулжинського [16] – але тут-таки зазначаючи, що на початку ХХ ст. ця розвідка вже становила бібліографічну рідкість***, і вказуючи далі, що вона – як і розвідка І. Чернова – значно поступаються в повноті викладеного матеріалу двом попереднім, особливо брошурі П. Огієвського. За повним текстом останньої А.Ф. Хойнацький відсилає читача до «Историко-статистического описания Черниговской Епархии» [17] (складеного, як зазначено вище, в 1873 р. митрополитом Філаретом Гумілевським). Відтак, й інформація щодо монастирського некрополя в ній містилася ідентична.

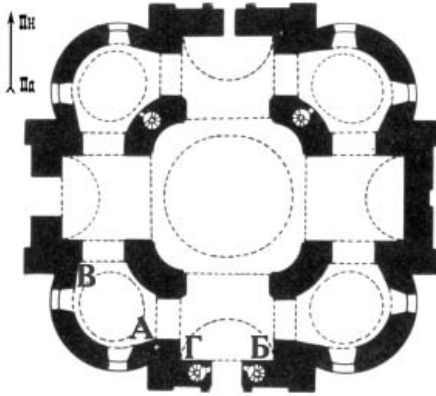
** Ймовірно, інформація про поховання – здебільшого, про похованих на території монастиря церковних діячів – була взята з праці І. Чернова.

*** У бібліографічному покажчику праць учених – репрезентантів Ніжинської вищої школи, наприклад, серед праць І.Г. Кулжинського ця робота взагалі не згадується (див.: Викладачі Ніжинської вищої школи. Бібліографічний покажчик. Ч.1. 1820-1920 / Упорядник Гранатович Л.В. – Ніжин, 2001. – С. 103–105). Відтак, вона відсутня у фондах бібліотеки Ніжинського університету, на основі яких робився цей покажчик; її наявність у фондах інших книгозбірень поки не встановлена.

Розповідаючи про монастир у цілому, А.Ф. Хойнацький кілька разів досить детально зупиняється на описові поховань на його території. На відміну від попередніх дослідників, він подає некрополістичні дані кількома окремими масивами. Перший стосується просопографічного опису (водночас із точною локалізацією місця поховання) померлих і похованих на території обителі церковних діячів (колишніх настоятелів монастиря; того-таки святиителя Михаїла Грецького тощо) [18]. Далі в А.Ф. Хойнацького вперше окреслені як окремі просторово-географічні об'єкти монастирські кладовища: кладовище-цвинтар у межах монастирської огорожі біля Благовіщенського собору [19], а також цвинтар навколо Георгіївської церкви на території Ветхоріздвяного монастиря [20], перераховуючи в обох випадках найбільш елітні (що були відомі авторові) поховання.

Надалі – від часу появи «Нарису» А.Ф. Хойнацького й до кінця ХХ ст. – історія ніжинського Благовіщенського монастиря (разом із тим – й історія його некрополю) об'єктом спеціальної дослідницької уваги на була. Кілька згадок про певну увагу до монастирських старожитностей у 1920-х роках з боку кількох ніжинських науковців, що вдалося віднайти в архівних документах, тільки підтверджують таку думку. Так, професор місцевого інституту О.С. Грузинський разом зі студенткою (майбутньою його аспіранткою) О.А. Кириловою обстежував обидва чоловічі монастирі в Ніжині [21]. Проте, архівні документи не позначають мету, яку він переслідував – як і наслідки цього обстеження. Засвідчено лише, що О.С. Грузинський особисто складав каталог бібліотеки Благовіщенського монастиря [22]. Цілком ймовірно, що монастирський некрополь цього дослідника мало цікавив. Певний інтерес до поховань на території Благовіщенського монастиря проявляв М.М. Бережков: розробляючи ніжинознавчу тематику, він робив опис місцевих старожитностей, в т.ч. й кладовищ, згадуючи окремі поховання, здебільшого своїх ніжинських знайомих, колег із місцевого інституту тощо, зведених у його рукописному фонді у справі під назвою «Матеріали до історії Ніжина» [23]. Але далі зроблених робочих нотаток у М.М. Бережкова справа не просунулася.

На сучасному етапі (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.) дослідження некрополя Благовіщенського монастиря в Ніжині також не велося. Повоєнна радянська історіографія взагалі не звертала увагу на монастир як на об'єкт дослідження (не кажучи про монастирський некрополь). Певні зрушення стали помітні лише від початку 1990-х років, коли на тлі відродження українознавчих студій з'явився інтерес до вивчення церковної історії та сакральних пам'яток. Щоправда, дослідників цікавили здебільшого питання загальної історії чоловічого монастиря в Ніжині, господарської чи культурно-просвітницької діяльності його братії, зверталися до вивчення окремих персоналій – святиителя Михайла Грецького, митрополита Стефана Яворського, архієписко-

План Благовіщенського собору. Цифрами вказані визначені за джерелами місця поховань: А – свт. Михайла Грецького (†1721) і архієп. Єпифанія (Тихорського) (†1731), Б – архім. Платона (Левицького) (†1749) й архім. Йосипа (Митькевича) (†1762), В – архієп. Інокентія (†1840), Г – архієп. Іоанікія (†1880)

Найбільш раннім і найбільш відомим похованням із некрополя Благовіщенського чоловічого монастиря в Ніжині є поховання святителя Михаїла Грецького. Він помер у 1721 р. і – як справедливо зазначає А.Ф. Хойнацький – мав бути похований у церкві, що належала грецькій громаді Ніжина [27]. Проте, Михайлівська церква на той час була ще недобудованою – відтак, небіжчика вирішили поховати на території тільки-но заснованого чоловічого монастиря, який, до того ж, знаходився поруч із грецьким кварталом (до того ж, святитель зупинився якраз у монастирі). Небіжчик був похований безпосередньо на території Благовіщенського собору – в склепі під підлогою південного (Стрітенського) приділу, в північно-західній частині храму. На початку XIX ст. під час ремонту собору з цей склеп був відкритий*. Процедура «віднайдення мощів» («обретения мошей») набула значного розголосу й поховання швидко перетворилося на об'єкт поклоніння й паломництва. Внаслідок цього було влаштовано окремий вхід до склепу, на стіні зробили зображення святителя з підписом під ним: «сего святителя Михаила zde почивають нетленные мощи; скончался в 1721 году» [28]. Після закінчення ремонту вхід до склепу був закритий, але зображення й напис залишилися, що допомогло дослідникам другої половини XIX ст., передусім, А.Ф. Хойнацькому більш точно локалізувати місце поховання Михаїла Грецького.

Надалі, впродовж XVIII–XIX ст., практика поховання в середині Благовіщенського собору продовжилася. Так, у 1731 р. у тому ж склепі

* Власне, саме дякуючи цьому «обретенню мошей» святителя було з'ясовано, що в цьому ж склепі було поховано також Єпифанія Тихорського.

па Віктора Черняєва тощо [24]. В розрізі пам'яткознавчих досліджень об'єктом вивчення була споруда Благовіщенського собору, рідше – комплексу монастирських будівель загалом [25]. Найбільш повно історію та діяльність монастиря висвітлив чернігівський дослідник Д.І. Гапоненко, який присвятив указаній проблематиці низку розвідок, а також дисертаційне дослідження [26]. Але як у його працях, так і в дослідженнях інших авторів жодним словом не згадується ні про існування некрополя Благовіщенського монастиря загалом, ні про окремі поховання на території обителі.

Найбільш раннім і найбільш

поруч із останками святителя Михаїла Грецького було поховано Єпифанія Тихорського – єпископа Білгородського й Обоянського, колишнього настоятеля Богоявленського монастиря в Ніжині, за керування якого в монастирі й перебував єпископ із Греції [29].

У 1749 р. праворуч від Царських воріт іконостасу того-таки Стрітенського приділу собору було поховано ще одного архімандрита Благовіщенського монастиря – Платона Левицького [30]. Він був переведений із посади ректора Московської духовної академії до Ніжина в 1746 р. і помер перебуваючи керівником ніжинської обителі. Тут-таки, поруч із П. Левицьким у 1762 р. був похований інший архімандрит Благовіщенського монастиря – Йосиф Митькевич, який за три роки до смерті також був переведений служити до Ніжина (до цього був архімандритом Густинського монастиря під Прилуками) [31].

«У западной стѣны Благовещенского собора, направо от входа» знаходиться поховання архієпископа Волинського та Житомирського Інокентія [32]. Він упродовж 1832–1840 років служив на Волині, зарекомендував себе як ревний ієрарх у справі зміцнення православ'я на території Правобережної України після придушення польського повстання 1830–1831 років; особливо помітними були його турботи з облаштування Почаївського монастиря, тільки-но відібраного в уніатів (греко-католиків). У 1840 р. Інокентія було призначено архієпископом Орловським і Севським. Але направляючись на нову кафедру, після нетривалого перепочинку в Ніжині, він занедужав у дорозі поза містом і повернувшись помер у Благовіщенському монастирі.

Під південною стіною Стрітенського приділу Благовіщенського собору був похований у склепі ще один церковний екзарх – єпископ Іоанікій. Він помер у 1880 р., будучи послушником ніжинського монастиря, закінчивши архіпастирське служіння на Кавказі ще в 1857 р. Через погіршення здоров'я просив про переведення до більш південної єпархії, але врешті отримав дозвіл переїхати до Ніжина [33], де в 1857 р. навіть був тимчасово настоятелем Благовіщенського монастиря [34].

Одночасно з практикою поховань усередині собору, в першій третині XIX ст. почало формуватися й кладовище-цвинтар на території монастиря поза стінами його центрального храму. За свідченнями А.Ф. Хойнацького, «на погосте между соборною Благовещенскою церковцою и западною монастырскою стеною находится монастырское кладбище для погребения знатнейших лиц и почтеннейших из братьий монастыря...» [35]. Більш точного його розташування й розмірів наявна джерельна база не містить. Польове обстеження також не дає відповіді на це питання – за 70 років використання території монастиря його наземна частина була цілком знівельована. Натомість більш-менш точно локалізувати кладовище допомогли земельні роботи під час прокладання водогону на початку 2000-х років: траншея, що тяглася від зовнішньої західної стіни

обителі між корпусом келій, розташованих у північно-західній частині монастиря, і Благовіщенським собором, прорізала 5 поховань, розташованих в один ряд. Оскільки на сьогодні документально виявлено інформацію про не менш, як 8 поховань на цьому кладовищі (див. Додаток № 2), а також зважаючи на рівновіддалену відстань від як від келій, так і від собору (приблизно 10–12 м) – цілком ймовірно, що поховання розташовувалися двома чи трьома рядами, з досить великою відстанню між похованнями (до 2–3 м); із заходу кладовище-цвинтар було обмежене західною стіною монастиря, зі сходу – закінчувалося (судячи з останнього поховання) приблизно на рівні північного виходу з Благовіщенського собору, тобто приблизно 25–30 м. Відтак, ймовірна наповненість могла становити в межах 20 поховань.

Орієнтуючись на найбільш раннє з відомих поховань, заснування монастирського кладовища Благовіщенського монастиря в Ніжині можна датувати початком 1830-х років, коли вперше було зафіксовано поховання на території монастиря поза стінами центрального його храму – в 1831 р. тут був похований генерал-майор А.М. Милорадович [36]. Подальші поховання цілком підтверджують наведену думку А.Ф. Хойнацького щодо елітності даного кладовища – впродовж другої третини ХІХ – першої чверті ХХ ст. тут були поховані винятково представники станової чи службової еліти, а також найбільш поважні особи з монастирської братії, зокрема керівництво: настоятелі Платон Григораш (Григорович) (†1839) та Варфоломій (†1873), колезький радник, колишній інспектор Ніжинського юридичного ліцею І.Г. Кулжинський (†1884), професор Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька В.В. Новодворський (†1921)* тощо.

Важко говорити про мотивацію влаштування такого кладовища безпосередньо біля головного храму ніжинської обителі, адже до складу Благовіщенського монастиря від самого початку його існування входив більш давній (за різними даними з ХІV чи ХVІІ ст.) Ветхоріздвяний (Красноострівський) Георгіївський чоловічий монастир поза західною околицею міста в урочищі Ветхе, де до 1830-х років і практикувалися подібні елітні поховання. Тут, на цвинтарі центрального храму монастиря – Георгіївської церкви** – з середини ХVІІІ ст. (про

* Поховання В.В. Новодворського було мабуть останнім не лише на цьому кладовищі, але й останнім для існування некрополя Благовіщенського монастиря загалом: на початку 1920-х років монастир був закритий, у 1924–1929 роках Благовіщенський собор ще функціонував як парафіяльний храм (був переданий у користування громаді Української автокефальної православної церкви), але поховань ні біля стін церкви, ні всередині храму більше не здійснювалося.

** Більш точно локалізувати зараз практично неможливо, адже після закриття на початку 1920-х років цього монастиря його територія уже в 1930-х роках почала активно й цілеспрямовано руйнуватися, насамперед – поховання, надгробки з яких місцеве населення використовувало в якості будівельного матеріалу. Нині на місці обителі знаходиться

більш ранні документальна інформація відсутня) було поховано кілька вельми шанованих за життя представників станової та службової еліти: Ніжинський вїт, полковник П.С. Тернавіот (†1775), генерал-поручик І.В. Багратіон (1783), перший директор Ніжинської гімназії вищих наук, статський радник В.Г. Кукольник (†1821) [37]. Тут-таки були поховані двоє настоятелів благовіщенського монастиря: Арсеній Домонтович (†1799) та Євгеній Прозоров (†1830). Саме після поховання останнього практика елітних поховань переміщується до території власне Благовіщенського монастиря.

Відомості про продовження поховань на території монастиря у Ветхому знаходимо лише у метричних книгах про смерть Благовіщенського собору кінця ХІХ ст. Інформація з цих книг засвідчує, що на території Ветхоріздвяного монастиря хоронили виключно померлих рядових ченців – послушників, ієромонахів, ієросхимонахів тощо. На жаль, дані згаданих метричних книг хронологічно неповні, оскільки збереглися лише ті, що відображають період з 1896 до 1911 р.* Проте, цілком логічно припустити, що і до 1896 р., і в 1912–1921 роках монастирську братію нижчого рангу хоронили якраз у Ветхому.

Узагалі, приналежність поховань на території Ветхоріздвяного Георгіївського монастиря до некрополя Благовіщенського монастиря викликає певні питання й потребує пояснень. А вже до 1716 р. цей монастир діяв цілком самостійно. До моменту приєднання до новоствореного монастиря в самісінькому центрі Ніжина, монастир у Ветхому був досить сильним як релігійним, так і господарським утворенням, був шанований і серед духовенства, і серед мирян, зокрема – можновладців, що підтверджується чисельними грамотами та пожалуваннями, насамперед від українських гетьманів [38]. Тут постійно проживали ченці та послушники, які, звісно, час від часу помирали й за монастирськими традиціями знаходили останній спочинок на території обителі – ні спеціального монастирського кладовища поза його межами, ні зафіксованих систематичних поховань братії в інших місцях досі виявити не вдалося.

Але від 1716 р. монастир у Ветхому втрачає свою самостійність і стає частиною іншого монастиря. Керування усіма справами, в т.ч. й регламентування процесу поховань на його території, відтепер здійснюється керівництвом *Благовіщенського монастиря*, що гарно ілюструється фактом появи тут поховань настоятелів цього монастиря, а згодом – і документального засвідчен-

---

приватна житлова забудова, відтак, навіть польові дослідження є мало реальними, не кажучи про більш масштабні археологічні тощо.

* Якщо точніше – 1896, 1898, 1900–1903, 1907 та 1911 роки. Проте, відсутня інформація за проміжні роки свідчить швидше про відсутність фіксованих у головному монастирському храмі випадків смерті – зважаючи на демографічні особливості кліру. Наразі також не відомо про ведення таких книг до кінця ХІХ ст., як і про те, чи була при Благовіщенському соборі монастиря з'явилася парафія з мирян. (За результатами архівного пошуку таку інформацію поки не виявлено).

ня поховань рядової братії. Наскільки пов'язана мотивація елітних поховань у Ветхому з престижністю *Благовіщенського монастиря* – сказати важко. Можливо авторитет *Ветхоріздвяного Георгіївського монастиря* був вирішальним під час вибору місця поховання. Але все ж подібне питання не могло вирішуватися без відома архимандрита. До того ж, зміна місця престижних поховань у 1830 р. – яскраве свідчення повної підпорядкованості обителі у Ветхому Благовіщенському монастиреві у Ніжині. Ймовірно від цього часу практика поховань на цвинтарі Георгіївської церкви припинилася взагалі, а десь на території цієї частини Благовіщенського монастиря була відведена ділянка для поховань братії, яка позначена в метричних книгах як Ветхинське братське кладовище (або Монастирське кладовище) [39]. Відтак, усі поховання як на території власне Благовіщенського монастиря, розташованого в історичному середмісті сучасного Ніжина, так і монастиря у Ветхому як його частини, з 1716 р. слід вважати складовими єдиного тематико-географічного некрополя, до якого, звісно, не входять поховання більш раннього часу на території Ветхоріздвяного Георгіївського монастиря. Хоча водночас поховання і до 1716 р., і після в межах території цієї обителі утворюють єдиний некрополь, але за типологією вже не тематико-географічний, а суто територіальний.

Таким чином, можна говорити про існування з 1721 до 1921 р. тематико-географічного некрополя Благовіщенського чоловічого монастиря в Ніжині. Впродовж майже трьохсотрічної своєї історії вказана некрополістична пам'ятка досі не була об'єктом спеціального – ні історіографічного, ні пам'яткознавчого – дослідження, хоча окремі поховання все ж розглядалися в контексті загальної історії вказаного монастиря чи в межах вивчення окремих персоналій.

Некрополь структурно складається з кількох історичних кладовищ: Ветхинського братського (монастирського) кладовища на території колишнього Ветхоріздвяного (Краснострівського) Георгіївського монастиря на західній околиці Ніжина, цвинтарних поховань біля центральної церкви цього монастиря; монастирського кладовища-цвинтаря на території Благовіщенського монастиря в історичному середмісті Ніжина та внутрішньохрамових поховань у середині Благовіщенського собору (всі пам'ятки нині зруйновані й існують як віртуальні некрополістичні пам'ятки). Останні представлені виключно похованнями вищого духовництва, передусім керівництвом власне Благовіщенського монастиря, Ветхинське братське кладовище було призначене для поховання нижчого духовенства – чернечої братії; решта містить поховання представників станової та службової еліти, а також кількох настоятелів вказаного ніжинського монастиря. Відтак, даний некрополь за статусом є елітним і – порівняно з іншими подібними пам'ятками Ніжина – набуває рис найбільш престижного місця поховання, водночас із Грецьким кладовищем на північній околиці міста.

Продовження вивчення некрополя Благовіщенського монастиря в Ніжині є можливим за умови залучення нових джерел, насамперед метричних книг.

Актуальним є здійснення польових досліджень, передусім щодо більш точної локалізації місць поховань, зокрема, на території колишнього Ветхоріздвяного Георгіївського монастиря. Особливого значення такі дослідження також набувають через пошкваллення ремонтних робіт на території відродженого сучасного Благовіщенського чоловічого монастиря.

Дослідження некрополю Благовіщенського монастиря в Ніжині є певним внеском у справу вивчення ніжинських некрополів, некрополістичних пам'яток Українського Лівобережжя, національної культурної спадщини загалом.

Уміщений далі в якості додатка некрополь-довідник містить найбільш повний на сьогодні перелік поховань, що входять до некрополя Благовіщенського монастиря в Ніжині. Поховання подані за алфавітом. У біометричних даних інформація надана за її наявності. Інформація про місце смерті вказана лише в тому випадку, якщо небіжчик помер не в Ніжині (якщо помер не в Ніжині, але інформації де саме немає – після дати смерті вміщено позначку «*»), якщо інформація про місце смерті наближена – позначку «(?)»». За неможливості більш точно визначити причину смерті – її вказано за оригінальним записом у метричній книзі. Символом «*» позначено дату народження, яку вираховано за роком смерті та віком небіжчика (похибка становить -1 рік). Час поховання вказаний або за наявності його точного датування, або коли рік смерті й поховання не співпадає. Література наприкінці кожного запису стосується не *номінативу поховання*, а згадки в цьому джерелі про його *поховання*.

Джерела та література

1. Наприклад, див.: Історія Ніжена мовою дат / 2-ге вид., випр. й доп. – Луцьк, 2004. – С. 36; Чернігівщина. Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. – К., 1990. – С. 71–72; й інші.
2. Див.: *Хойнацкий А.Ф.* Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – 102 с.; *Чернов И.* Краткая история построения Нежинского Благовещенского монастыря, называемого Богородичным Назаретом. – М., 1815. – 85 с.
3. Див.: *Доборовольский П.* Топографическая описания городов Чернигова, Нежина и Сосницы с их поветами (рукописи 1783 г.). – Чернигов, 1903. – С.171–182; *Шафонский А.* Черниговского наместничества топографическое описание (1786 г.). – М., 1851. – С. 449–486; «Сокращенное историческое описание Черниговской губернии вообще и всякого города особо» 1787 р. (підготовка до друку О. Коваленка та І. Петrenchенко) // Сіверянський літопис. – 1995. – № 2 – С. 89–90; *Коваленко О., Петrenchенко І.* Неопублікований опис Ніжина початку 80-х рр. XVIII ст. // Ніжинська старовина. – 2006. – Вип. 2 (5). – С. 51–61; Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. – К., 1997. – С. 93–97, 187–190; Описание города Нежина, его улиц и домов, составленная 15 февраля 1766 г. в городской магистратуре (підготовка до друку, зауваження до тексту документа та покажчик топонімів і географічних назв С. Зозулі та О. Морозова) // Ніжинська старовина. – Вип. 7(10). – К., 2008. – С. 15–206.
4. *Чернов И.* Вказана праця.
5. Там само. – С. 17–48.
6. Там само. – С. 53, 71, 73, 76
7. Там само. – С. 53.
8. *Филарет (Гумилевский).* Нежинский второклассный монастырь, называемый «Назарет» Пресвятыя Богородицы // *Филарет (Гумилевский).* Историко-статистическое описание

- Черниговской епархии. – Чернигов, 1873. – Кн. 3. Мужские монастыри. – С. 157–208.
9. Там само. – С. 198, 200, 203, 205.
  10. *Хойнацкий А.Ф.* Святитель Михаил Греческий, нетленно почивающий в Нежинском Благовещенском монастыре Черниговской епархии. – К., 1881. – 15 с.
  11. *Хойнацкий А.Ф.* Очерк истории. ...
  12. *Хойнацкий А.Ф.* Святитель Михаил Греческий. ... – С. 6, 9.
  13. Там само. – С. 11–13.
  14. Там само. – С. 12.
  15. *Хойнацкий А.Ф.* Очерк истории. ... – С. 6–7.
  16. Там само. – С. 6.
  17. Там само.
  18. Там само. – С. 77–86, 91.
  19. Там само. – С. 93
  20. Там само. – С. 94.
  21. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. Р–6121, оп. 1, спр. 281, арк. 193.
  22. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. Р–166, оп. 2, спр. 464, арк. 173.
  23. Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, ф. XXIII [особовий], од. зб. 2, 7–59 (1876–1930), 283, 320.
  24. Див. напр.: *Астаф'єв О.Г.* Стефан Яворський у Ніжині // Література та культура Полісся. – Ніжин, 1994. – Вип. 4. – С. 134–142; *Білокінь С.* Ніжинський Благовіщенський монастир (Богородичний Назарет) // Довідник з історії України. А–Я. – 2-е вид. – К., 2001. – С. 515; *Морозов О.* Богородичний Назарет // Вісті. – 1995. – 1 вересня. – С. 6; 8 вересня. – С. 6; *Самойленко Г.В., Самойленко С.Г.* Нариси культури Ніжина. – Ніжин, 1998. – Ч. 4. – С. 31–39; *Самойленко С.Г.* Митрополит Стефан Яворський як культурний діяч України і меценат // Література та культура Полісся. – Вип. 11. – Ніжин, 1998. – С. 38–51; Чернігівщина: Енциклопедичний довідник (за ред. А.В. Кудрицького). – К., 1990. – С. 71–72; *Чечин С.* Митрополит Стефан Яворський та гетьман Іван Мазепа // Ніжинська старовина. Історико-культурологічний збірник. Вип. 1 (3). – Ніжин, 2005. – С. 74–78.
  25. Див.: *Астаф'єв О., Астаф'єва М.* Екзарх і гетьман // Просвіта. – 1994. – № 4–5. – С. 4; *Самойленко С.Г.* Відомі архітектори XVIII ст. в Ніжині // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 17. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука. – Вінниця, 2009. – С. 132–136; *Він же.* Монументальне мистецтво Ніжина у XVIII ст. // Література та культура Полісся. – Вип. 6. – Ніжин, 1995. – С. 144–150.
  26. *Гапоненко Д.* Відродження Ніжинського Благовіщенського монастиря. Архімандрит В. Черняєв (1803–1823) // Сіверянський літопис. – 2008. – № 5. – С. 25–28; *Він же.* Господарська діяльність Ніжинського Благовіщенського монастиря // Сіверянський літопис. – 2008. – № 1. – С. 54–58; *Він же.* Історія утворення та діяльності Ніжинського Благовіщенського монастиря (XVIII – XIX ст.) // Сіверянський літопис. – 2007. – № 2. – С. 44–49; *Він же.* Ніжинський Благовіщенський монастир: культурно-просвітницька діяльність (XVIII– XIX ст.) // Сіверянський літопис. – 2008. – № 3. – С. 38–43; *Гапоненко Д.І.* Ніжинський Благовіщенський монастир: історія, господарська і культурно-просвітницька діяльність (XVIII – початок XX ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. – Чернігів, 2010. – 20 с. *Він же.* Ніжинський Ветхоріздвяний Георгіївський монастир (XVII – початок XVIII ст.) // Література та культура Полісся. Вип. 51. Регіональна історія та культура XVII–XX ст.: сучасний погляд на проблеми та особи / Відп. ред. та упоряд. Г.В. Самойленко ; Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. – Ніжин, 2009. – С. 32–37.
  27. *Хойнацкий А.Ф.* Святитель Михаил Греческий. ... – С. 83.
  28. *Хойнацкий А.Ф.* Очерк истории. ... – С. 84–85.
  29. Там само. – С. 78, 83.

30. *Чернов И.* Вказана праця. – С. 71.
31. Там само. – С. 73.
32. *Хойнацкий А.Ф.* Очерк истории... – С. 78–79.
33. Там само. – С. 80.
34. Там само. – С. 85.
35. Там само. – С. 93.
36. Там само. – С. 93.
37. Там само. – С. 94.
38. Напр. див.: *Гапоненко Д.І.* Ніжинський Ветхоріздвяний...
39. Див.: Державний архів Чернігівської області, ф. Р 679, оп. 10, спр. 800, 817, 828, 833, 838, 844, 1326, 1445.

Додаток № 1

Некрополь-довідник поховань з некрополя Благовіщенського монастиря в Ніжині

Антоній, ієросхимонах

(1839*–18.09.1898, сухоти)

чернець Благовіщенського монастиря в Ніжині

‡: 19.09.1898; Ветхинське братське (монастирське) кладовище

Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 10, спр. 817, арк. 61.

Арсеній (Домонтович), архімандрит

(? – 16.12.1799)

настоятель Благовіщенського монастиря в Ніжині (1798–1799), до цього був ректором Сєвської, Тамбовської та Казанської духовних семінарій

‡: 18.12.1799; цвинтар Георгіївської церкви Ветхоріздвяного Георгіївського

монастиря

Филарет (Гумилевский). Нежинский второклассный монастырь, называемый «Назарет» Пресвятыя Богородицы // Филарет Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской пархии. – Чернигов, 1873. – Кн. 3. Мужеские монастыри. – С. 202.

Хойнацкий А.Ф. Очерк истории Нежинского лаговещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 78, 94.

Чернов И. Краткая история построения Нежинского Благовещенского монастыря, называемого Богородичным Назаретом. – М., 1815. – С. 76.

Багратіон (Багратіоні) Іван (Іоанне) Вахуштович, грузинський князь (? – 1781*)

генерал-поручик

командувач Сибірської дивізії за імператорства Катерини II, син Вахушти Багратіоні (В.В. Грузинського) – грузинського царевича, вченого, основоположника грузинської історіографії та географії; онук картлійського царя Вахтанга IV, двоюродний небіж А.І. Багратіона – родоначальника росій-

ського князівського роду, троюрідний дядько героя франко-російської війни 1812–1813 років П.І. Багратіона, кавалер ордена Св. Георгія 4 ступеня (1778)

‡: 1783; цвинтар Георгіївської церкви Ветхоріздвяного Георгіївського монастиря

Филарет (Гумилевский). Нежинский второклассный монастырь, называемый «Назарет» Пресвятыя Богородицы // Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1873. – Кн. 3. Мужские монастыри. – С. 168.

Хойнацкий А.Ф. Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 94.

Варсифиній, ієромонах

(1819*–04.03.1902, рак нирок)

чернець Благовіщенського монастиря в Ніжині

‡: 06.04.1902; Ветхинське братське (монастирське) кладовище

Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 10, спр. 838, арк. 162.

Варфоломій, архімандрит

(? – 1873, жовта лихоманка)

настоятель Благовіщенського монастиря в Ніжині (1869–1873), ректор Саратовської духовної семінарії (1864–1868), професор Київської духовної академії (1863–1864)

‡: кладовище-цвинтар Благовіщенського монастиря в Ніжині

Хойнацкий А.Ф. Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 52, 93.

Вертелецький Юхим Єфремович, селянин

(1843*–08.10.1911, рак сечового міхура)

послушник Благовіщенського монастиря в Ніжині

‡: 10.10.1911; Ветхинське братське (монастирське) кладовище*

Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 10, спр. 1445, арк. 3.

Герман, мантійний монах

(1831*–07.10.1903, старість)

чернець Благовіщенського монастиря в Ніжині

‡: 09.10.1903; Ветхинське братське (монастирське) кладовище

Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 10, спр. 844, арк. 270.

Григорій, архімандрит

(? – не пізніше 08.10.1911, порок серця)

* Указане в записі про смерть у метричній книзі як кладовище Ветхинського хутора поблизу храму Св. Георгія.

настоятель Благовіщенського монастиря в Ніжині*

‡: кладовище-цвинтар Благовіщенського монастиря в Ніжині

Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 10, спр. 1445, арк. 2.

Євгеній (Прозоров), архімандрит

(? – 01.09.1830)

настоятель Благовіщенського монастиря в Ніжині (1823–1830), у 1924 р. освячував церкву Св. Олександра Воїна Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька; до цього був настоятелем козелецького Георгіївського та домницького Різдва Богородиці монастирів; походив із родини протопопа Чернігівської єпархії

‡: цвинтар Георгіївської церкви Ветхоріздвяного Георгіївського монастиря *Филарет (Гумилевский)*. Нежинский второклассный монастырь, называемый «Назарет» Пресвятыя Богородицы // Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1873. – Кн. 3. Мужские монастыри. – С. 205.

Хойнацкий А.Ф. Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 78, 94.

Єпифаній (Тихорський), архімандрит

(? – 1731)

єпископ Білгородський і Обоянський, настоятель Благовіщенського монастиря в Ніжині (1719–1721), до цього служив у Києво-Печерській лаврі; засновник Харківського колегіуму; в 1720 р. започаткував ведення поменника ніжинського Благовіщенського монастиря

‡: Благовіщенський собор, південний (Стрітенський) притвор, південно-західна частина підземний мурований склеп; разом зі святителем Михаїлом Грецьким

Хойнацкий А.Ф. Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 78.

Хойнацкий А.Ф. Святитель Михаил Греческий, нетленно почивающий в Нежинском Благовещенском монастыре Черниговской епархии. – К., 1881. – С. 12.

Чернов И. Краткая история построения Нежинского Благовещенского монастыря, называемого Богородичным Назаретом. – М., 1815. – С. 52.

Інокентій, архієпископ

(1784*–25.04.1840)

під час прямування на нову посаду в Орловську єпархію (1840) зупинявся на відпочинку у ніжинському Благовіщенському монастирі; архієпис-

* Припущення зроблене за фактом відспівування Благодійним монастирів Чернігівської єпархії, настоятелем Рихлівського Миколаївського монастиря та вказуванням у наступному записі цієї ж метричної книги вже іншого настоятеля Благовіщенського монастиря в Ніжині.

коп Волинський і Житомирський (1832–1840), до цього керував Курською і Севською єпархією, був вікарієм Московської єпархії, викладачем Пермської духовної семінарії

‡: Благовіщенський собор, південний (Стрітенський) притвор, біля західної стіни, підземний мурований склеп

Хойнацький А. Ф. Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 78.

Іоаникій (Образцов Іван), архієпископ

(? [Тверська губернія (?)] – 18.04.1880)

за старістю і станом здоров'я направлений «на спокій» до ніжинського Благовіщенського монастиря (1857), де відразу виконував тимчасово обов'язки настоятеля (1857), надалі неофіційно брав участь у керуванні монастирем; керував Кавказькою (приблизно з 1850 р.) та Уфимською (з 1835 р.) єпархіями, єпископ Вятський (1832–1835), ректор Пензенської (1829–1832), Тобольської, Могильовської та Мінської (з 1819 р.) духовних семінарій, викладач (до чернецтва) Чернігівської духовної семінарії (1817–1819), випускник Санкт-Петербурзької духовної академії

‡: 24.04.1880; Благовіщенський собор, південний (Стрітенський) притвор, біля південної стіни; підземний мурований склеп

Хойнацький А. Ф. Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 80-81.

Йосиф (Митькевич), архімандрит

(? – 1776)

настоятель Благовіщенського монастиря в Ніжині (1759–1762), до цього – настоятель батуринського Миколаївського, домницького Різдва Богородиці та Густинського (під Прилуками) монастирів

‡: Благовіщенський собор, південний (Стрітенський) притвор, перед Царськими воротами іконостасу; підземний мурований склеп; разом із Платоном Левицьким

Хойнацький А. Ф. Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 77.

Чернов И. Краткая история построения Нежинского Благовещенского монастыря, называемого Богородичным Назаретом. – М., 1815. – С. 73.

Кукольник Василь Григорович, дворянин

(1765 [Мукачеве] – 06.02.1821, самогубство**)

** Під час припадку, спричиненого психічним розладом, викинувся з вікна будинку гімназії. Ймовірно з цієї причини був похований на церковному цвинтарі, а не поза освяченою територією як решта самогубців.

статський радник викладав у Замойській академії (Замостя, з 1789 р.), Санкт-Петербурзькому педагогічному інституті (з 1804 р.), навчав дітей імператора Павла I, перший директор Ніжинської гімназії вищих наук (з 1820 р.), автор першого польського підручника із сільського господарства

‡: 09.02.1821; цвинтар Георгіївської церкви Ветхоріздвяного Георгіївського монастиря

Хойнацкий А. Ф. Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 94.

Кулжинський Іван Григорович, дворянин (з 1857 р.), син священника (14.04.1803 [Глухів Чернігівської губернії] – 27.11.1884)

колезький радник після виходу у відставку за станом здоров'я з 1847 р. проживав у Ніжині; інспектор Закавказького дівочого інституту, директор Закавказьких училищ у Тифлісі, інспектор Ніжинського юридичного лицю, керував гімназіями в Немирові та Клевані (Волинь), викладав у Харківському університеті, Україно-Слобідській гімназії та Харківському інституті шляхетних дівчат, Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька, випускник Чернігівської духовної семінарії (1823); автор близько 90 літературних і морально-педагогічних творів, разом із сином Г.І. Кулжинським у Харкові видавав журнал «Благовест» (з 1883 р.); кавалер орденів Св. Анни 3 та 2 ступеня

‡: кладовище-цвинтар Благівіщенського монастиря в Ніжині

Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В.В. Вернадського, ф. XXIII, спр. 283, арк 131–132.

Милорадович Андрій Миколайович, дворянин, син поміщика с. Калюжинець Прилуцького повіту Полтавської губернії

(17.06.1785 [Чернігів] – 04.03.1831)

генерал-майор служив у чині генерал-майора Генерального штабу (з 1822 р.), підпоручика по квартирмейстерській частині у свиті російського імператора (з 1805 р.), випускник Сухопутного шляхетського кадетського корпусу (1799); кавалер ордену Св. Георгія 4 ступеню (1926)

‡: кладовище-цвинтар Благівіщенського монастиря в Ніжині

Хойнацкий А. Ф. Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 93.

Михаїл Грецький, святий

(? – 1721)

заштатний єпископ*, у 1720 р., мандруючи до Санкт-Петербургу, прибув у Ніжин із Греції, під час відкриття склепу на початку XIX ст. («віднайден-

* І.Г. Кулжинський в одній зі своїх праць, надрукованій у «Воскресных чтениях» (№ 10, 1881 р.) вказує, посилаючись на ніжинські переписки, що святий Михаїл був або

ня моців») були зафіксовані ознаки природної муміфікації його тіла й одягу, що спричинило ажіотаж навколо поховання як нетлінних моців і перетворення їх на предмет поклоніння й паломництва

‡: Благовіщенський собор, південний (Стрітенський) притвор, південно-західна частина; підземний мурований склеп; разом із Єпифанієм Тихорським

Хойнацький А.Ф. Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 84.

Хойнацький А.Ф. Святитель Михаил Греческий, нетленно почивающий в Нежинском Благовещенском монастыре Черниговской епархии. – К., 1881. – С. 6, 9.

Чернов И. Краткая история построения Нежинского Благовещенского монастыря, называемого Богородичным Назаретом. – М., 1815. – С. 53.

Нафанаїл, ієросхимонах

(? – 1830-ті роки)

чернець Благовіщенського монастиря в Ніжині

‡: кладовище-цвинтар Благовіщенського монастиря в Ніжині

Хойнацький А.Ф. Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 93.

Новодворський Вітольд Владиславович, дворянин

(1861–1921)

статський радник

історик-медієвіст, професор Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька (1906–1916), Київського комерційного інституту (з 1909 р.), приват-доцент Київського університету Св. Володимира (з 1908 р.), випускник Санкт-Петербурзького інституту інженерів сляхів сполучення (1881) та Санкт-Петербурзького університету (1885)

‡: кладовище-цвинтар Благовіщенського монастиря в Ніжині

Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.В. Вернадського, ф. XXIII, спр. 283, арк 131–132.

Павло (Чадневський), архімандрит

(? – 10.01.1823)

єпископом у малоазійському міста м. Кізік (Асійського повіту провінції Гелеспонт у Османській імперії), або митрополитом у болгарському м. Шумла (тоді також територія Османської імперії). Він же у публікації в «Чернігівських єпархіальних відомостях» (№ 26, 1882 р.) повідомляє, що в Ніжині святитель був відомий також під іменем Михаїла Кізічеського (тобто з Кізіку). Однак, знаючи про схильність І.Г. Кулжинського до літературних вигадок, до цієї інформації слід ставитися вкрай критично.

за хворобою відправлений на пенсію (1803), жив «на спокої» у ніжинському Благовіщенському монастирі, де був настоятелем (1800–1803), паралельно з керуванням монастирем у Ніжині – ректор і професор Чернігівської духовної семінарії, до цього – архімандрит Устюжського монастиря в Архангельську

‡: цвинтар Георгіївської церкви Ветхоріздвяного Георгіївського монастиря *Филарет (Гумилевский)*. Нежинский второклассный монастырь, называемый «Назарет» Пресвятыя Богородицы // Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1873. – Кн. 3. Мужские монастыри. – С. 203.

Хойнацкий А. Ф. Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 78.

Парфеній, ієросхимонах

(1825*–05.02.1896, запалення легень)

чернець Благовіщенського монастиря в Ніжині

‡: 07.02.1896; Ветхинське братське (монастирське) кладовище

Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 10, спр. 800, арк. 281.

Платон (Григораш (Григорович)), архімандрит

(? – 10.03.1839)

настоятель Благовіщенського монастиря в Ніжині (1830–1839), викладав у Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька в 1920-х роках, до цього – настоятель Балаклавського Георгіївського монастиря та благочинний на духовенством Чорноморського флоту Російської імперії, вихованець Київської духовної академії; походив із сім'ї священика

‡: кладовище-цвинтар Благовіщенського монастиря в Ніжині

Филарет (Гумилевский). Нежинский второклассный монастырь, называемый «Назарет» Пресвятыя Богородицы // Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1873. – Кн. 3. Мужские монастыри. – С. 205.

Хойнацкий А. Ф. Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 78.

Платон (Левицький), архімандрит

(? – 1749)

настоятель Благовіщенського монастиря в Ніжині (1746–1749), до цього – ректор Московської духовної академії
‡: Благовіщенський собор, південний (Стрітенський) притвор, перед Царськими воротами іконостасу; підземний мурований склеп; разом із Йосифом Митькевичем

Хойнацкий А. Ф. Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 77.

Чернов И. Краткая история построения Нежинского Благовещенского монастыря, называемого Богородичным Назаретом. – М., 1815. – С. 71.

Тернавіот Петро Степанович (Стерійович), ніжинський грек
(? – 1775)

полковник Війська Запорізького [малоросійський полковник]
ніжинський вїйт (1723–1750), предводитель ніжинського повітового дворянства; син Стерія Тернавіота (ніжинського вїйта (1714–1718)); меценат, фінансував будівництво церкви Іоанна Богослова у Ніжині (1751–1752)

‡: цвинтар Георгіївської церкви Ветхоріздвяного Георгіївського монастиря *Филарет (Гумилевский)*. Нежинский второклассный монастырь, называемый «Назарет» Пресвятыя Богородицы // Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1873. – Кн. 3. Мужские монастыри. – С. 168.

Хойнацкий А. Ф. Очерк истории Нежинского Благовещенского монастыря. – Нежин, 1907. – С. 94.

Феодосій (Гаврильцев Федір Йосипович), архімандрит
(1824*–01.05.1902, старість)

проживав у ніжинському Благівіщенському монастирі «на спокої», до цього був ігуменом, ймовірно цього ж монастиря (?)

‡: 05.05.1902; кладовище-цвинтар Благівіщенського монастиря в Ніжині *Державний архів Чернігівської області*, ф. 679, оп. 10, спр. 838, арк. 162.

Додаток № 2

Статистичні дані про поховання з некрополя Благівіщенського монастиря в м. Ніжина

Загалом виявлених поховань – 25, в т.ч.:

- а) за місцем поховання:
– у середині Благівіщенського собору (південний (Стрітенський) притвор) – 6;
– кладовище-цвинтар Благівіщенського монастиря – 8;
– цвинтар Георгіївської церкви Ветхоріздвяного монастиря – 6;
– Ветхинське братське (монастирське) кладовище – 5;
- б) за соціальним статусом:
– представників духовенства – 19 (в т.ч. вищого духовенства – 13);
– представників станової та службової еліти – 6;
- в) за часом поховання:

- XVIII ст. – 7;
- XIX ст. – 12;
- XX ст. – 6.

Зозуля С.Ю. Некрополь Благовещенского монастыря в Нежине

В исследовании впервые рассматривается некрополь Благовещенского монастыря в Нежине как объект памятниковедческого исследования. Очерчен круг источников и историография проблемы. Определены содержание, структура, динамика и особенности формирования памятника. Составлен алфавитный некрополь-справочник захоронений указанного тематико-географического некрополя.

Ключевые слова: захоронение, погост, историческое кладбище, некрополь, некрополистический памятник, историография, Благовещенский монастырь, Нежин.

Zozulya S. Necropolis of the Annunciation Monastery in Nizhyn

In the first study considered the necropolis of the Annunciation Monastery in Nizhyn as a cultural legacy studies' object. A range of sources and historiography of the problem is outlined. The content, structure, dynamics and specific features of the cultural legacy object are determined. An alphabetical directory of burials in this necropolis-specified topics and geographical necropolis is compiled.

Key words: grave, burial churchyard, historic cemetery, necropolis, necropolistic legacy object, historiography, Annunciation Monastery, Nizhyn.

УДК: 314.42(477-25)«17»

О.О. Мельник

Смертність парафіян церков Києво-Печерської фортеці XVIII ст. (за даними метричних книг)

У статті розглядаються показники та динаміка смертності парафіяльного населення Києво-Печерської фортеці на основі даних метричних книг. Наведені результати обчислень таблиці смертності, співвідношення народжених і померлих, чоловіків та жінок окремих церков. Зазначені проблемні аспекти й перспективи у вивченні метрик.

Ключові слова: метрична книга, смертність, Києво-Печерська фортеця, церква, демографія.

Протягом більше, ніж століття привертає увагу вчених соціально-демографічна історія Києва та стимулює появу нових досліджень у цьому напрямі [1]. Інформаційну базу щодо вивчення кількісних змін суспільства XVIII ст. складають міські переписи, присяжні листи, подвірні ревізії населення Гетьманщини й інші писемні документи. Поруч із поглибленим аналізом накопичених даних, до наукового обігу залучаються маловідомі джерела, зокрема, матеріали церковного діловодства. Окремим блоком у них представлені метричні книги, що слугували основним засобом реєстрації громадянського стану